
Βίκτωρ Νέντεσκι
(Πανεπιστημίου Σκοπίων «Αγ. Κηρύλλου και Μεθοδίου»)

ΤΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟ «ΣΥΝΤΑΓΜΑ» ΤΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΑΧΡΙΔΟΣ

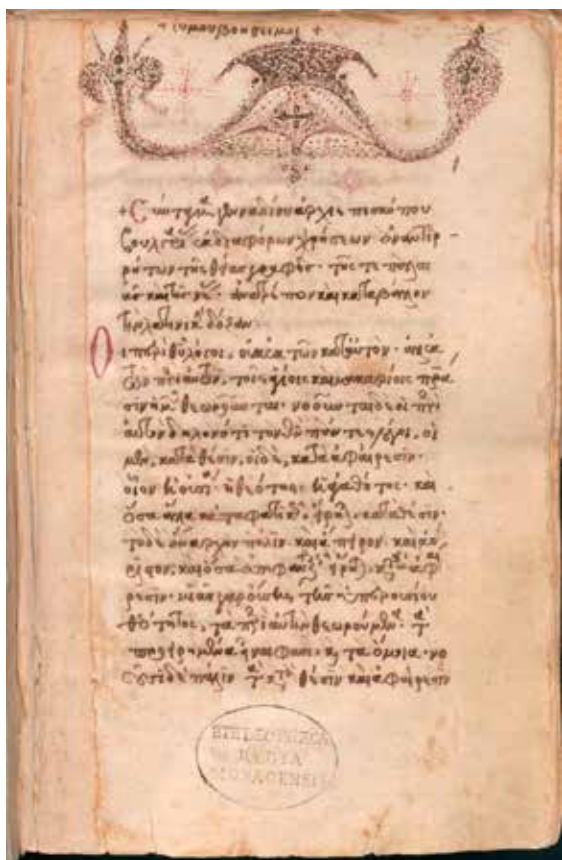
Αν και το πρόσωπο του Γενναδίου Αχρίδος¹ είναι λιγότερο γνωστό στο επιστημονικό κοινό σε σύγκριση με άλλους αρχιεπισκόπους της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος, η σημασία του ωστόσο είναι πολύ μεγάλη σχετικά με το ζήτημα της συμμετοχής της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος στο διάλογο μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Η ανακατασκευή της βιογραφίας του δείχνει ότι αυτός ήταν ένας πολύ σημαντικός και δραστήριος κληρικός της εποχής του². Στο εκκλησιαστικό πλαίσιο θα εμφανιστεί ως υποστηρικτής του ορθόδοξου δόγματος και πίστης, και η θεολογική του γνώση θα έρθει στο προσκήνιο όταν αυτός ήταν ακόμη μοναχός, ενώ το όνομά του θα γίνει ευρύτερα γνωστό μετά την εκλογή του στον θρόνο της Αρχιεπισκοπής Αχρίδας.

Το μόνο γνωστό και διατηρημένο σύγγραμμα του Αρχιεπισκόπου Αχρίδος Γενναδίου, φέρνει τον τίτλο «*Σύνταγμα Γενναδίου αρχιεπίσκοπου Βουλγαρίας εκ διαφορών χρήσεων αναντιρρήτων τῆς θείας Γραφῆς· τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας· ἀνατρέπον καὶ καταβάλλον τὴν λατινικὴν δόξαν*». Αυτό το αδημοσίευτο έργο του Γενναδίου διατηρείται στο χειρόγραφο του BSB Cod. Graec. 256 από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Βαυαρίας στο Μόναχο³. Ο κώδικας ονομάζεται «Κατά λατίνων διάφορα». Πρόκειται για μια συλλογή ελληνικών αντιλατινικών κειμένων, μεταξύ των οποίων το πρώτο είναι το έργο του Αρχιεπισκόπου

¹ Για τον Γεννάδιο, αρχιεπίσκοπο Αχρίδος, βλ. την σχετική βιβλιογραφία: H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, 679· The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople, ed. A.-M. Maffry Talbot, Washington 1975, 8, 309· Σ. Ευστρατιάδου, *Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου Ἐπιστολαὶ καὶ Μῦθοι*, Ἀλεξάνδρεια 1910, 177· V. Laurent – J. Darrouzes, *Dossier grec de l'union de Lyon (1273-1277)*, Paris 1976, 523· V. Laurent, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople I 4, Les registres de 1208 a 1309*, Paris 1971, 1486, App. 2· Georgii Pachymeris De Michaele et Andronico Paleologis libri tredecim II, ed. I. Bekker, Bonn 1835, 21, 139, 167, 184· G. Fedalto, *Hierarchia ecclesiastica orientalis*, τ. 1: *series episcoporum ecclesiarum christianarum orientalium: Patriarchatus Constantinopolitanus*, Padova 1988, 548.

² Βλ. V. Nedeski, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αχρίδος απέναντι στη λατινική Δύση (11ος-13ος αι.)*, (διδασκαρική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2020, 179-198.

³ Βλ. περιγραφή του κώδικα: I. Hardt, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae*, τ. IV, Munich 1806, 70-90.

Εικ. 1 Η πρώτη σελίδα του ανέκδοτου «Συντάγματος» του Γενναδίου Αχρίδος (BSB Cod. Graec. 256)

Сл. 1 Прва страница неопубликованого „Синтагма“ Генадија Охридског (BSB Cod. Graec. 256)

Γενναδίου. Αυτό το σύγγραμμα του Γενναδίου το αναφέρει ο Λέων Αλλάτιος⁴, και αργότερα και ο Snegarion⁵ και άλλοι ερευνητές⁶.

Έτους 1450/51 χαρτί mm 210x225 φφ. I-XII+496; (φφ. Iv, XII, 51v, 105v, 125v, 240v-240βr, 308-309, 341v, 401r-402v, 436v, 488v, 496 άδειες) 1 (21-31) (Πλάκες 27-34). Περιεχόμενο: Διάφορος κώδικας που περιέχει θεολογικά, θρησκευτικά, πνευματικά και υμνογραφικά έργα, κυρίως σχετικά με το σχίσμα, από διάφορους αντιλατινικούς συγγραφείς, κυρίως από τον Μάρκο Ευγενικό. (φφ. 1-37v) Σύνταγμα Γενναδίου αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας έκ διάφορων χρήσεων αναντιρρήτων τής θείας Γραφής τής τε Παλαιάς και τής Νέας ανατρέπον και καταβάλλον τήν λατινικήν δόξαν. cod. Inc. Οί περί Θεού λόγοι ούκ έκ τών κατ' αὐτόν ἀλλ' έκ τών περι αὐτῶν ..., des. ... εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.

Ο πίνακας περιεχομένων στα λατινικά εμφανίζεται στο μπροστινό φύλλο κολλημένο στο κάλυμμα μαζί με την επιγραφή «Cod. graece 256». Στο φ. 1 αποτυπώνεται η σφραγίδα της Βιβλιοθήκης Regia Monacensis. Η έντυπη καταχώριση από τον κατάλογο του I. Hardt, *Catalogus Codicum Manuscriptorum graecorum*

Bibliothecae Regiae Bavaricae, τ. IV, Munich, 1806, σ. 70-90 με διορθώσεις στα φφ. II-Xiv. F. XIIv περιέχει έναν πίνακα περιεχομένων στα ελληνικά.

Συλλογή: 63 συλλογές από 8 φύλλα η κάθε μία. Η πλειοψηφία των συγκεντρώσεων φέρει διπλή αρίθμηση, δηλαδή τον αρχικό ελληνικό αριθμό στο κατώτατο περιθώριο συνοδευόμενο από ένα ινδικό νούμερο που προστέθηκε από ένα επόμενο χέρι δίπλα στην αρχική αρίθμηση: φ. 1r-v, 1x4 (φφ. 2r-9v),

⁴ Leonis Allatii, *De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, libri tres. Ejusdem dissertationes, de dominicis et hebdomadibus Graecorum, et de missa praesanctificatorum; cum Bartoldi Nihusii ad hanc annotationibus, de communione Orientalium sub specie unica*, Apud Jodocum Kalcovium, 1648, 871.

⁵ И. Снегаров, *История на Охридската Архиепископия*, I, София 1995, 283.

⁶ Βλ. Α. Κ. Δημητρακόπουλος, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἤτοι περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν*, Εν Λειψία, 1872, 68.

2x3 (φφ. 10r-15v), <3>x5 (φφ. 16r-24v), 4x4 (φφ. 25r-32v) <ζ'> 6x4 (φφ. 33r-40v), 7x4 (φφ. 41r-48v), 8x4 (φφ. 49r-56v), 9x4 (φφ. 57r-65v), 10x3 (φφ. 66r-71v), <11>x4 (φφ. 72r-78v), 12x3 (φφ. 79-84v), α' 13x4 (φφ. 85-92v), <β'> 14x4 (φφ. 93r-100v), γ' 15x4 (φφ. 101r-108v), δ' <16>x4 (φφ. 109r-117v), <ε'> 17x3 (φφ. 118r-123v), <ς'> 18x3 (φφ. 124r-128v + ένα φύλλο λείπει), ζ' 19x4 (φφ. 129r-136v), <η'> 20x4 (φφ. 137r-144v), <θ'> 21x4 (φφ. 145r-152v) <ι'> <22>x4 (φφ. 153r-160v), <ια'> 23x4 (φφ. 161r-168v), ιβ' 24x5 (φφ. 169r-177v + ένα φύλλο λείπει), ιγ' 25x4 (φφ. 178r-185v), <ιδ'> 26x4 (φφ. 186r-193v), ιε' 27x4 (φφ. 194r-201v), ις' 28x4 (φφ. 202r-209v), ιζ' 29x4 (φφ. 210r-217v), ιη' 30x4 (φφ. 218r-224v + ένα φύλλο λείπει), ιθ' 31x4 (φφ. 225r-232v), κ' 32x4 (φφ. 233r-240v), κα' 33x4 (φφ. 240βr- 245v + ένα φύλλο λείπει), κβ' 34x4 (φφ. 246r- 254v; η υπογραφή κβ' εμφανίζεται στο φ. 247r, ενώ ο αριθμός 34 εμφανίζεται στο 246r), κγ' 35x5 (ff. 255r-264v), κδ' 36x4 (φφ. 265r-272v), κε' 37x4 (φφ. 273r-280v), κς' 38x2 (φφ. 281r-284v), κζ' 39x5 (φφ. 285r-294v), κη' 40x4 (φφ. 295r-302v), κθ' 41x4 (φφ. 303r-309v + ένα φύλλο λείπει), λ' 42x5 (φφ. 310r-319v), λα' 43x4 (φφ. 320r-327v), λβ' 44x6 (φφ. 328r-339v), λγ' 45x1 (φφ. 340r-341v), <λδ'> 46x4 (φφ. 342r-349v), <λε'> 47x4 (φφ. 350r-357v), <λς'> 48x4 (φφ. 358r-365v), <λζ'> 49x4 (φφ. 366r-373v), <λ>η' 50x4 (φφ. 374r-381v), <λθ'> 51x4 (φφ. 382r-389v), <μ'> 52x4 (φφ. 390r-397v), <μα'> 53x3 (φφ. 398r-402v + ένα φύλλο λείπει), <μβ'> 54x4 (φφ. 403r-412v), ρ' 55x4 (φφ. 413r-420v), 56x4 (φφ. 421r-428v), δ' 57x4 (φφ. 429r-436v), α' 58x4 (φφ. 437r-444v), β' 59x4 (φφ. 445r-452v), γ' 60x4 (φφ. 453r- 461v και φ. 454 λείπει), δ' 61x4 (φφ. 462r-469v), ε' 62x4 (φφ. 470r-477v), ς' 63x6 (φφ. 478r-488v + ένα φύλλο λείπει), ζ' 64x4 (φφ. 489r-496r). Με βάση τα υδατογραφήματα, ο κώδικας χρονολογείται στο 1450/1.⁷

Συντάκτες: τέσσερα διαφορετικά μέχρι σήμερα άγνωστα χέρια (A-D) συνέβαλαν στην αντιγραφή του κώδικα: χέρι A: φφ. 1r-84v, 102v.6-303v.7, 305v.9-307v, 310r-341r, 342r-436r; χέρι B: φφ. 85r-102v.5; χέρι C: φφ. 303v.8-305v.8; χέρι D: φφ. 437r-495v.⁸

Όσον αφορά τον χρόνο και τον λόγο για τη συγγραφή αυτού του έργου, δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Ο Γεννάδιος δεν αναφέρει τις συγκεκριμένες περιστάσεις της σύνθεσης της πραγματείας του, ούτε ονομάζει κανένα συγκεκριμένο άτομο στο οποίο απευθύνεται αυτή η πραγματεία.

Ωστόσο, κάποια σημεία του κειμένου και θέματα στα οποία ο Γεννάδιος επικεντρώνει την προσοχή του, μας δίνουν κάποιες ενδείξεις σχετικά με τον χρόνο και τον λόγο συγγραφής της πραγματείας αυτής. Έτσι δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι ο Γεννάδιος, μαζί με την αμφισβητούμενη προσθήκη «έκ Πατρός δι' Υίου» του Συμβόλου της πίστεως, προσθέτει και μια άλλη φράση, η οποία θα δημιουργήσει μια σειρά αντιπαραθέσεων στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα. Αυτή η φράση είναι ένα από τα ζητήματα που απασχόλησαν τις πρώτες συνεδρίες της Β' Συνόδου των Βλαχερνών (Φεβρουάριος – Αύγουστος 1285). Πρόκειται για τις συζητήσεις για την γνισιότητα του χωρίου του αγίου Ιωάννου Δαμασκηνού «και προβολεύς διά λόγου έκφαντο-

⁷ E. Rossidou-Koutsou, *John Eugenikos' Antirrhetic of the decree of the Council of Ferrara-Florence: an annotated critical edition*, Nicosia 2006, lxvii.

⁸ ibidem.

ρικού Πνεύματος», το οποίο πρόβαλλαν οι λατινόφρονες για να αποδείξουν την παραδοσιακότητα της θεολογικής τους αντίληψης⁹. Με την ευκαιρία αυτής της συζήτησης, αναπτύχθηκε μια ολόκληρη σειρά επιχειρημάτων υπέρ και κατά της αυθεντικότητας, όχι μόνο αυτού του αποσπάσματος αλλά και ολόκληρου του κεφαλαίου που περιέχει τον αμφισβητούμενο χωρίο. Από τις συζητήσεις προέκυψαν ορισμένα κριτήρια, βάσει των οποίων διάφοροι θεολόγοι της συνόδου προσπάθησαν να επιβεβαιώσουν ή να αμφισβητήσουν την αυθεντικότητα αυτής της φράσης.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Παχυμέρη, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο πρώτος που αμφισβήτησε την αυθεντικότητα αυτού του αποσπάσματος είναι ο μεγάλος Χαρτοφύλακας Γεώργιος Μοσχάμπαρ¹⁰, ο οποίος δεν παρουσίασε κανένα επιχειρήμα για 'αυτό. Δύο άλλοι συμμετέχοντες στην σύνοδο - ο Πατριάρχης Γρηγόριος Β' και ο μεγάλος Λογουέτης Θεόδωρος Μουζάλων δεν αμφισβήτησαν την αυθεντικότητα του αποσπάσματος, αλλά πρότειναν ορθόδοξη ερμηνεία¹¹. Η τρίτη γνώμη που παρουσιάστηκε στην σύνοδο ήταν εκείνη των Λατινοφίλων, που παρουσίασαν αυτό το απόσπασμα ως μαρτυρία για να επιβεβαιώσουν τη στάση τους για την υποστατική εκπόρευση του αγίου Πνεύματος εκ Πατός δι Υιού. Επιπρόσθετα, προσπάθησαν να δείξουν ότι αυτή η φράση δεν σήμαινε τίποτα άλλο από «αίτιο»¹². Ο Παχυμέρης παρουσιάζει τις απόψεις του επί του θέματος στο σύντομο κείμενο: «*Ταύτην τὴν ῥῆσιν τινὲς μὲν ὡς νόθον γέννημα τοῦ πατρὸς Δαμασκινού οὐκ ἐδέχοντο· τινὲς δὲ καὶ δεχόμενοι μετήμειβον τὸ προβολεὺς εἰς τὸ παροχεύς, καὶ τὴν ἐκφαντοριάν οὐκ εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐξελαμβάνοντο ἀλλ' εἰς τὴν αἰδίον ἐκφανσιν*»¹³.

Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει οι απόψεις του Πατριάρχη Γρηγορίου Β' και του μεγάλου Λογοθέτη Θεόδωρου Μουζάλωνα, επειδή η σύνοδος αποδέχθηκε το επιχειρήμα τους για την αυθεντικότητα του αποσπάσματος. Και ο Τόμος που συνταχθεί από τον Γρηγόριο Β' δέχεται την αυθεντικότητα του αποσπάσματος, αν και ορισμένοι συμμετέχοντες διαφώνησαν μόνο με τη θεολογική ερμηνεία του¹⁴.

⁹ Λεπτομέρειες γι την συζήτηση αυτή βλ. στο: Χ. Σαββάτου, *Συζητήσεις στο ΙΓ' αιώνα για την γνησιότητα της φράσης του Αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού: και προβολεὺς διὰ Λόγου του εκφαντορικού Πνεύματος*, Θεολογία: τριμηνιαία έκδοση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, 68/1-2, (Αθήνα 1997), 265-283.

¹⁰ Georgii Pachymeris De Michaele et Andronico Paleologis libri tredecim II, ed. I. Bekker, Bonn 1835, 92.

¹¹ Ibidem, 91.

¹² Ibidem, 91. Για τους λατινόφρονες δεν ετίθετο θέμα γνησιότητας, γιατί τι χωρίο προτάθηκε από τους ίδιους. Ζαρακτηρισική στο σημείο αυτό είναι η άποψη του πατριάρχη Ιωάννη Βέκκου: «*Καὶ τέλος ἡ κορωνὶς τῆς τόλμης, ὅτι εὕρισκω μὲν καὶ τὸν θεολογικώτατον Δαμασκηνὸν ἐν τρεῖσκαιδεκάτῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων λέγοντα 'καὶ διὰ Λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικού Πνεύματος'...*» Ibidem, 31.

¹³ Georges Pachymères Relations Historiques II, ed. A. Failler, Paris 1984-1999, 609, 13-20.

¹⁴ Για τις σχετικές συζητήσεις βλ. Α. Papadakis, *Crisis in Byzantium. The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus*, New York 1983, 102 et. al.; Ι. Κ. Γρηγορόπουλου, *Θεολήπτου Φιλαδελφείας (1250-1322). Βίος και έργα, τ. Α' Εισαγωγή*, Κατερνή 1996, 62-77.

Με δεδομένες αυτές τις εξελίξεις, καθώς και την παρουσία της αμφιλεγόμενης φράσης του Δαμασκηνού στην αρχή του «Συντάγματος» του Γεννάδιου, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η εμφάνιση της δημιουργίας συνδέεται άμεσα με τα παραπάνω γεγονότα. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται κατανοητή η βοήθεια που ζήτησε ο Γρηγόριος Β' από τον Γεννάδιο, ο οποίος, απαντώντας στο αίτημα του πατριάρχη, συνέταξε αυτό το σύγγραμμα μετά τη δημοσίευση του Τόμου το 1285. Η δεύτερη πιθανότητα είναι ότι το σύγγραμμα γράφτηκε λίγο νωρίτερα το 1282, όταν ο Γεννάδιος, ως μοναχός, εκτελούσε τη υπηρεσία του εκπροσώπου του πατριάρχη Ιωσήφ και, σύμφωνα με την πληροφωρία του Παχυμέρη, έκανε εκτενή έκθεση των ορθόδοξων απόψεων¹⁵. Είναι γνωστό ότι με αυτή την ευκαιρία ο Ιωάννης Βέκκος χρησιμοποίησε αυτήν την φράση του Δαμασκηνού ως επιχείρημα και υπήρξαν συζητήσεις για την αυθεντικότητα και την ερμηνεία της¹⁶. Στην περίπτωση αυτή, το αίτημα προς τον Γεννάδιο για βοήθεια και υποστήριξη από τον Πατριάρχη Γρηγόριο Β', μετά την έκδοση του Τόμου, μπορεί να βασιστεί στην πεποίθηση του πατριάρχη ότι ο Γεννάδιος θα υπερασπιστεί τις απόψεις που πριν από μερικά χρόνια είχε ήδη παρουσιάσει εγγράφως. Κατά τη γνώμη μας, πιο πιθανή φαίνεται να είναι η πρώτη επιλογή. Δηλαδή η δική μας θέση είναι ότι το έργο πιθανότατα οφείλεται στη δημοσίευση του Τόμου το 1285, κα γράφτηκε ως υποστήριξη των θεολογικών στάσεων του Πατριάρχη Γρηγόριο Β'.

Αυτό που είναι ξεκάθαρο, ωστόσο, και φαίνεται από το περιεχόμενο του κειμένου, είναι ότι το έργο αυτό συντίθεται εναντίον «τους κακουργούντας τήν ῥήσιν» του Δαμασκηνού - τόσο εναντίον των Λατινοφίλων όσο και των ορθοδόξων που αμφισβητούν την γνησιότητα της φράσης.

Το σύγγραμμα εκθέτει τις αντιρρήσεις του συγγραφέα πάνω σε θέσεις οι οποίες αποτελούν μέρος της λατινικής διδασκαλίας. Ο Γεννάδιος αντικρούει τις λατινικές απόψεις σε συγκεκριμένα σημεία, μέσα από μια σειρά βιβλικών και πατερικών παραπομπών, και συλλογισμών που βασίζονται είτε στη δική του ερμηνεία αυτών των αναφορών είτε σε ερμηνεία άλλων θεολόγων. Σε ολόκληρο το Σύνταγμα, ο Γεννάδιος αναφέρει πολλά αποσπάσματα από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, τους Έλληνες και τους παλαιότερους Λατίνους Πατέρες, όπως οι: Γρηγόριος Θαυματουργός (περ.213-270), Ιωάννης Χρυσόστομος (349- περ.407), Αθανάσιος Αλεξανδρείας (295-373), Επιφάνιος Κωνσταντίας (περ. 315 - 403), Ευάγγελος Ποντικός (4ο αιώνα), Κύριλλος Αλεξανδρείας (412-444), Βασίλειος Καισαρίας (333-379), Γρηγόριος Νύσσης (περ.335- 394), Γρηγόριος Ναζιανζηνός (329-389), Πάπας Σίλβεστρος (314-335), Ιερώνυμος (περ.347-420), Αυγουστίνος Ιπώνος (354-430), Πάπας Δάμασος Α' (366-384), Ισίδωρος Πηλουσιώτης (370-περ. 435), Κελεστίνος Ρώμης (422-432), Διάδοχος Φωτικής (5ο αιώνα), Ψευδο-Διονύσιος Αρεοπαγίτης (περ. 5ο αιώνα), Αναστάσιος Α' Σιναΐτης (6ο αιώνα), Σωφρόνιος Ιεροσολύμων (560 - 638), Μάξιμος ο Ομολογητής (περ.580-662), Ιωάννης Δαμασκηνός (περ. 650-750), Αββάς Θαλάσσιος (7ο αιώνα), Ιωάννης ο Καρπάθιος (7ο αιώνα), Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως (757-828), Φώτιος Κωνσταντινουπόλεως (858-67, 877-86), και Θεοφύλακτος Αχρίδος (περ. 1050-1124).

¹⁵ Bekker, *op. cit.*, 21.

¹⁶ Ibidem, 31.

Πρόκειται για ένα κείμενο χωρίς ιδιαίτερη οργάνωση πάνω σε συγκεκριμένο άξονα, με στοιχεία προφορικού λόγου, τα οποία ίσως να επρόκειτο να απαλειφθούν σε μελλοντική διασκευή του συγγράμματος. Αντίθετα, δίνεται περισσότερο η αίσθηση ότι ο συγγραφέας έχει επισημάνει τα κυριότερα σημεία διαφωνίας σε σχέση με τους αντιπάλους. Στο κείμενο αποφεύγεται οποιαδήποτε ονομαστική αναφορά στην αντίπαλη πλευρά. Οι αντίπαλοι χαρακτηρίζονται ως: «*πονηρῶν ἀνδρῶν*»¹⁷, «*κατὰ τοῦ ὑψίστου τὴν γλῶτταν αἴροντες*»¹⁸, «*θηρολέκται καὶ σπερμολόγοι ἐπὶ κακῶ τῶν σφετέρων ψυχῶν*»¹⁹ κλπ. Επειδή ο Γεννάδιος στο κείμενο αντικρούει τις θεολογικές απόψεις του Νικηφόρου Βλεμμύδη, όπως και του Γεωργίου Ακροπολίτου, των οποίων εξετάζει ολόκληρα αποσπάσματα, πρέπει να καταλάβουμε ότι μάλλον αυτοί όπως και οι όπαδοί τους είναι οι αντίπαλοι που σκέφτεται και καταπολεμά ο Γεννάδιος στο «Σύνταγμα» του. Όταν ο Γεννάδιος αναφέρει αποσπάσματα του λόγου του Βλεμμύδη ή του Ακροπολίτου ή στηρίζεται σε πατερικά κείμενα, καθώς και χωρία της Αγίας Γραφής κατά την ανάλυση των επιχειρημάτων του χρησιμοποιεί το ρήμα «*φησί(ν)*».

Ο Γεννάδιος ξεκινάει την πραγματεία του χρησιμοποιώντας ένα μεγαλύτερο απόσπασμα (δέκα κεφάλαια 81-90) από την τέταρτη εκατοντάδα των κεφαλαίων του Αββά Θαλασσίου²⁰, που αναφέρεται στο «*ἀπειρον καὶ ἀόριστον*» της Θεότητας, καθώς και για την αποφαιτική και καταφατική προσέγγιση της θεολογίας²¹. Επίσης, αυτό το απόσπασμα περιγράφει τη διαφορά των κοινών χαρακτηριστικών ολόκληρης της Αγίας Τριάδος, από τις ιδιότητες κάθε προσώπου της Τριάδος, «*διὸ ἐκάστη ὑπόστασις, ἔχει τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἴδιον τῆς ὑποστάσεως*»²². Τέλος, μετά το απόσπασμα αυτό, ο Γεννάδιος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «*οἱ περὶ Θεοῦ λόγοι*» είναι άγνωστοι στη δημιουργημένη φύση²³. Το μοτίβο της απροσπέλαστης φύσης του Θεού εκτείνεται σε όλο το έργο και ο Γένναδιος πολλές φορές και μέσω διαφόρων πατερικών παραπομπών επιστρέφει σε αυτό το θέμα, για να δείξει ότι δεν πρέπει να ερευνούμε για τον Θεό περισσότερο από αυτό που μας αποκαλύφθηκε. Ο Γεννάδιος πολλές φορές τονίζει το γεγονός ότι «*πάση γεννητῇ φύσει, ἄγνωστός ἐστιν ἢ θεία φύσις*»²⁴. Αυτό δεν είναι τυχαίο διότι όπως σημειώνει ο ίδιος «*κατ' αὐτοὺς καὶ περιγραπτὸν τὸ θεῖον εὐρίσκεται*»²⁵. Αυτή η μαρτυρία δείχνει πως ήδη εδώ ξεκινάει η συζήτηση για την δυνατότητα του ανθρώπου να γνωρίσει την θεία φύση, που κορυφώνεται τον επόμενο αιώνα.

Μετά από την εισαγωγή, ο Γεννάδιος θέτει το κύριο πρόβλημα στο οποίο θα αφιερώσει το μεγαλύτερο μέρος του έργου του και αυτό, όπως λέει, είναι:

¹⁷ BSB Cod. Graec. 256, 2r.

¹⁸ BSB Cod. Graec. 256, 11r.

¹⁹ BSB Cod. Graec. 256, 14r.

²⁰ PG 91, 1465 D, πα' - '.

²¹ BSB Cod. Graec. 256, 1r-2r.

²² BSB Cod. Graec. 256, 1v.

²³ «*σκόπει παρακαλῶ· διτι οἱ κατ' αὐτὸν τὸν Θεὸν λόγοι, ἄρρητοὶ εἰσι· καὶ ἄγνωστοι πάση γεννητῇ φύσει*» BSB Cod. Graec. 256, 2r.

²⁴ BSB Cod. Graec. 256, 3v.

²⁵ BSB Cod. Graec. 256, 3v.

«τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος»²⁶. Ἡ ἀποψη τοῦ Γενναδίου γιὰ τὸ συγκεκριμένο ζήτημα, ὅπως ἀναμένεται, εἶναι σύμφωνη μετὰ τὴν θέση τοῦ Πατριάρχου Γρηγόριου Β'. Ἐτσι, στὴν ἀρχή, αὐτὸς ἐκφράζει τὴν γνώμη του σχετικὰ μετὰ τὴν προσθήκη τοῦ Συμβόλου καὶ συνεπῶς τῆς θεολογίας: «Λοιπὸν τὸ κάτ' ἐμὲ ἐγώ, οὔτε δέχομαι ταύτην, οὔτε ἀποβάλλομαι παντὴ τὸ μὲν, τὰς ἀρᾶς αἰδούμενος τῶν θεοφορῶν ἀνδρῶν, τὰς ἐπὶ τῇ προσθήκῃ τῆς θεολογίας ἀποφαινομένας· καὶ διότι κακουροῦνται παρὰ πονηρῶν ἀνδρῶν, καὶ εἰς βλασφημίας παρασύρονται, βαρυτάτας· τὸ δέ, ὅτι εἴπερ εἰσιν αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἁγίων λόγοι, οὔτε τοῦ σωτήρος θεολογία ἐθάρρησαν ἐναντιωθῆναι ποτε, οὔτε προσθῆναι τοῦ συμβόλου ἀριότητι»²⁷. Ἰδιαιτέρα ἐντυπωσιακὸ εἶναι τὸ δεύτερο μέρος αὐτῆς τῆς δήλωσης στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὴν ἀναγκαιότητα νὰ διατηρηθοῦν οἱ διδασκαλίαι τῶν ἁγίων πατέρων ποὺ δὲν τολμοῦσαν νὰ ἀλλάξουν τὴν θεολογία τοῦ Χριστοῦ, οὔτε σὲ ἀντίθεση μετὰ τοὺς Λατίνους νὰ παρεμβαίνουν στὸ περιεχόμενο τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

Δεδομένου ὅτι τὸ ἀμφισβητούμενο ἀπόσπασμα εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἔργο «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὁ Γεννάδιος χρησιμοποιοῦν πολλές παραπομπές ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔργο γιὰ νὰ ἐπισημάνει ὅτι γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι προσβάσιμα ὄχι μόνον τὰ μυστήρια γιὰ τὸν Θεὸ καὶ τὴν φύση του, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῆς δημιουργημένης φύσης. Μετὰ βάση αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα, θέτει μιὰ ρητορικὴ ἐρώτηση: «Τίς νοῦν ὑγιαίνοντα ἔχων πιστεῦσαι θελήσει ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης· τρόπον ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐδογματίσεν ἄλλον, ὃν παρὰ τοῦ κοινῶν σωτήρος οὐκ ἔμαθε;»²⁸ Οἱ σκέψεις τῆς ἀδιανόητης καὶ ἀπροσπέλαστης φύσης τοῦ Θεοῦ συμπληρώνονται μετὰ πολλές παραπομπές τοῦ ἁγίου Μάξιμου τοῦ Ὁμολογητῆ ποὺ εὐνοοῦν αὐτὴ τὴν στάση.

Ὁ Γεννάδιος πραγματεύεται στὸν λόγο του κυρίως τὸ θέμα τῆς ἐκπόρευσης τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀσχολεῖται ἐκτεταμένα μετὰ τὴν ἀντίκρουση τῆς θέσης ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται «ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ»²⁹, ἐνῶ ἀναλύει διεξοδικὰ τὸ ζήτημα τῆς αἰτιότητας τοῦ Πατρὸς ὡς μοναδικῆς – σύμφωνα μετὰ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία – καὶ ὄχι ὡς ἀρχικοῦ καὶ πρώτου αἰτίου. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ συγγράμματος ἀφιερώνεται στὴν ἀναφορά τῶν πατερικῶν κειμένων ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀντλεῖ τὴν ἐπιχειρηματολογία του, γιὰ νὰ ἐπανεέλθει στὴν περαιτέρω ἐξέταση τῶν ἰδίων θεμάτων. Τὸ σκεπτικὸ του εἶναι ἡ προσπάθεια γιὰ μὴ διαφοροποίηση, ὅσο εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τὴν διδασκαλία τῶν πατερικῶν κειμένων. Στὶς περιπτώσεις ποὺ τὰ πατερικὰ κείμενα δὲν ἀποσαφηνίζουν λεπτομέρειες οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἀφορμὴ γιὰ ἐπιπλέον ἀναλύσεις, ὁ Γεννάδιος ἐπιλέγει νὰ ἀρκεστεῖ σὲ ὅ, τι ἤδη ἔχει εἰπωθεῖ καὶ νὰ μὴν προχωρήσει σὲ περισσότερη διερεύνηση. Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ

²⁶ BSB Cod. Graec. 256, 2r· Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως», PG 94, 848 D.

²⁷ BSB Cod. Graec. 256, 2r.

²⁸ BSB Cod. Graec. 256, 3r.

²⁹ BSB Cod. Graec. 256, 25v.

επιχειρηματολογία του στηρίζεται στην θεολογική σκέψη του Γρηγορίου Β΄ και του Μουζάλωνα δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο την απόλυτη ταύτισή του με τις θέσεις του πατριάρχη.

Ο Γεννάδιος αναλύει και την θέση του Ανσέλμου ότι το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται «*ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὄχι ὡς ἀπὸ δύο ἀρχῆς, ἀλλὰ ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς*»³⁰, η οποία θα αποτελέσει και τη μοναδική δογματική πρόταση της συνόδου της Λυών (1274). Σε αυτό το θέμα ο Γεννάδιος μετά από σειρά λογικών επιχειρημάτων για τα υποστατικά χαρακτηριστικά των προσώπων της Τριάδος, και την αναπόσπαστη σχέση τους με την μοναδική αίτια στην Θεότητα, καταλήγει στο συμπέρασμα πως «*ὁ λέγων ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μὴ καὶ αἴτιον δὲ τὸν Υἱὸν λέγων τοῦ Πνεύματος, ψεύδεται*»³¹.

Ο Γεννάδιος υποστηρίζει τη θέση του αναφέροντας και άλλα αποσπάσματα, αυτή τη φορά όχι μόνο από τους Έλληνες Πατέρες (Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Κύριλλος Αλεξανδρείας, Μάξιμος ο Ομολογητής και Γρηγόριος Νύσσης), αλλά και από τον Πάπα Σίλβεστρο και τον Πάπα Δάμασο τον ιερό Αυγουστίνο και ιερό Ιερώνυμο (σε μετάφραση από έναν ακόμη άγνωστο μεταφραστή), όλοι όσοι δηλώνουν ρητά ότι το εκπορευόμενο Πνεύμα προέρχεται από τον αγέννητο Πατέρα μέσω της εκπόρευσης, ενώ ο γεννητός Υιός προέρχεται από τον αγέννητο Πατέρα μέσω της γέννησης. Είναι επομένως σαφές ότι ο Γεννάδιος υποστηρίζει ότι η φράση «Πνεύμα δια του Υιού» δηλώνεται από τους Πατέρες με σκοπό να μην εισάγεται διαχωρισμό μεταξύ του Υιού και του Πνεύματος, αλλά αυτοί με τον τρόπο αυτό θέλπουν να τονίσουν το γεγονός ότι τα δύο πρόσωπα είναι «*ἀχώριστα, καὶ ἀδιάστατα*», και όχι να δειλόσουν την εκπόρευση του Πνεύματος και από τον Υιό, χρησιμοποιώντας την πρόθεση «*διά*» αντί του από «*ἐκ*», μη στερώνοντας έτσι τον Πατέρα από το να είναι η μόνη αιτία και μοναδική πηγή της θεότητας. Προκειμένου να τεκμηριώσει το δόγμα της «*μοναρχίας*» του Πατέρα, ο Γεννάδιος αναφέρει ορισμένα γνωστά αποσπάσματα από τα ψευδεπίγραφα συγγράματα του Διονυσίου, του Μ. Βασιλείου και του Μ. Αθανασίου (με το όνομα του Κυρίλλου Αλεξανδρείας) και του Ιωάννου Δαμασκηνού όπου ο όρος «*μόνος*» χρησιμοποιείται σε σχέση με την υποστατική προέλευση του Υιού και του Πνεύματος μόνο από τον Πατέρα.

Είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό το γεγονός ότι ανάμεσα στα πολλά πατερικά αποσπάσματα που χρησιμοποίησε ο Γεννάδιος στην επιχειρηματολογία του, εισάγει ένα απόσπασμα από τον «*Βίο του Αγίου Κλήμεντος*», που γράφτηκε από τον Θεόφυλακτο Αχρίδος³². Πρόκειται για ένα απόσπασμα στο οποίο οι άγιοι

³⁰ «*Quod Spiritus Sanctus aeternaliter ex Patre et Filio, non tanquam ex duobus principiis, sed tanquam ex uno principio*» (βλ. J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio Vol XXIV*, Venetiis 1779, 81B). Για την περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος διδασκαλία του Ανσέλμου βλ. Anselmus Cantuariensis, *De processione Spiritus Sancti*, PL 158, 285-326 και στο F.S. Schmitt, *S. Anselmi Cantuariensis Opera Omnia*, II, Romae 1940. Για τη συμβολή του στη διαμόρφωση της θεολογικής διατύπωσης της συνόδου του Bari βλ. G. E. M. Gasper, *Anselm of Canterbury and his theological inheritance*, Burlington 2004, 183-193.

³¹ BSB Cod. Graec. 256, 29v.

³² Για τον Βίο του Αγίου Κλήμεντος βλ. К. Нихоритис, *Непубличуван пълен препис от пространното Житие на свети Климент Охридски*, Преславска книжовна школа,

Γοράζδος και Κλήμης συνηγορούν υπέρ των Ορθοδόξων απόψεων ενώπιον του Μοραβού ηγεμόνα³³. Μέσα από αυτό το απόσπασμα, ο Γεννάδιος φαίνεται να δείχνει τη σχέση του με την Αχρίδα, γιατί τονίζει ότι ο Άγιος Κλήμης «*ὑστερον ἐπίσκοπος Αχρίδων γέγονε*»³⁴, καθώς και την πιστότητα της έδρας της Αχρίδας προς την Ορθοδοξία. Ο Γεννάδιος είναι ο πρώτος ανατολικός συγγραφέας που έβαλε τον Βίο του Αγίου Κλήμεντος σε ένα αντιλατινικό πλαίσιο και το χρησιμοποιήσε σε θεολογικές διαμάχες με τους Λατίνους.

Ο Γεννάδιος υποστηρίζει περαιτέρω την ορθόδοξη θέση αναφέροντας και Λατίνους Πατέρες. Είναι σαφές ότι οι φράσεις σχετικά με την εκπόρευση του Πνεύματος από τον Πατέρα που χρησιμοποιήσε ο Γεννάδιος απομονώθηκαν παραλείποντας το υπόλοιπο του αρχικού κειμένου, τοποθετώντας τις έτσι έξω από το πλαίσió τους. Με αυτόν τον τρόπο η άποψη του Αυγουστίνου για τη διπλή εκπόρευση του Πνεύματος από τον Πατέρα και τον Υιό παραμορφώνεται και χρησιμοποιείται για υπεράσπιση της ορθόδοξης θέσης. Τίθεται το ερώτημα αν ο Γεννάδιος ήταν υπεύθυνος γι 'αυτό. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχουν στοιχεία που να δείχνουν ότι ο Γεννάδιος γνώριζε Λατινικά, οπότε θα μπορούσε ενδεχομένως να μεταφραστεί και να χειριστεί αυτά τα χωρία.

Σε απάντηση στα λατινικά επιχειρήματα υπέρ της διπλής εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος με βάση πατερικά λόγια αναμφισβήτητης αυθεντικότητας, ο Γεννάδιος εξηγεί γιατί σε μερικές περιπτώσεις οι Πατέρες αισθάνθηκαν υποχρεωμένοι να εκφράσουν τις απόψεις τους λιγότερο επακριβώς: «*πρὸς δὲ τοὺς δισχυριζομένους ὅτι ἁγίων εἰσιν αἱ ῥήσεις, καὶ ἀθετεῖσθαι ἀδύνατον, ἐκεῖνο ἀπολογοῦμεθα· ὅτι πολλαὶ ἁγίων χρήσεις ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ἐμπερόμεναι· καὶ παρὰ πάντων τῶν πρὸ ἡμῶν ἀναγινωσκόμεναι, παρὰ τῆς Ἐκκλησίας μὲν, ἀποκηρύττονται· ἀπὸ δὲ τῶν βιβλίων οἷς ἐμφέρονται, οὐ μετεκινήθησαν· ἀλλὰ καὶ ἅγιοι ἁγίων λόγους, πρὸς τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα μὴ καλῶς ἔχοντας, διαγράφουσι καὶ κατασιγάσουσι*»³⁵. Στην συνέχεια, χρησιμοποιεί το παράδειγμα του λόγου του Γρηγορίου Θαουματουργού, ο οποίος λέει ότι ο Πατέρας και ο Υιός «*ἐπινοῖα μὲν, εἶναι δύο· ὑποστάσει δὲ, ἓν*»³⁶, που παρουσιάστηκε σε έναν ορισμένο Αϊλιανό που φοβόταν τον παγανιστικό πολυθεϊσμό. Αυτό το ρητό, τονίζει ο Γεννάδιος, αναφέρθηκε από τον Μ. Βασίλειο, ο οποίος ποτέ δεν αμφισβήτησε την ορθοδοξία του Γρηγορίου. Ο Γεννάδιος τονίζει πως ο Γρηγόριος Θαουμαργούργος, έθεσε τη δήλωση του με αυτόν τον τρόπο επειδή ο στόχος και οι προτεραιότητές του ήταν διαφορετικές σχετικά με το κοινό του ή επειδή ακολούθησε απλά μια παλιά παράδοση που δεν διέκρινε τη φύση / ουσία και υπόσταση.

Ο Γεννάδιος προχωρά στη συζήτηση των λόγων που οι Πατέρες της Εκκλησίας προσπαθούν να κατανοήσουν και να καθορίσουν με μεγαλύτερη

8, Шумен 2005, 132-142. X. Меловски, *Москополски зборник - Пролошки житија на светцима*, Скопје 1996, 134-163. I. G. Iliev, *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae*, т. 9, Serdicae 1994, 10-79. B. Недески, *Свети Климент Охридски - хагиографија и химнографија*, Охрид 2016.

³³ BSB Cod. Graec. 256, BSB Cod. Graec. 256, 24r-26r· Θεοφυλάκτου Αχρίδος, *Βίος του Αγίου Κλήμεντα Αχρίδος*, PG 126, 1201C – 1212B.

³⁴ BSB Cod. Graec. 256, 24r.

³⁵ BSB Cod. Graec. 256, 12v.

³⁶ BSB Cod. Graec. 256, 12v-13r.

ακρίβεια την Τριάδα ή να αντιταχθούν στις αιρετικές διδασκαλίες, όταν σε ορισμένες περιπτώσεις εξέφρασαν τις απόψεις τους, οι οποίες διαφωνούν ακόμη και με το ίδιο το δόγμα. Ο Γεννάδιος αρχίζει με τον Σαβέλιο, ο οποίος εισήγαγε τη συναλοιφήν και σύγχυσιν του τρισυποστατικού Θεού, διδάσκοντας ότι υπάρχει μία υπόσταση με τρία ονόματα, μερικές φορές την ίδια μορφή που εμφανίζεται ως Πατέρας, μερικές φορές ως Υιός και μερικές φορές ως Άγιο Πνεύμα. Η διδασκαλία του Σαββέλιου ότι υπάρχει ένα πρόσωπο στην Αγία Τριάδα - συνεχίζει ο Γεννάδιος συνεχίζεται - αντικρούστηκε τότε από τον Διονύσιο Αλεξανδρείας, ο οποίος με δική του προσπάθεια να υπερασπιστεί την ορθοδοξία εισήγαγε με τη σειρά του τις ίδιες τις αρχές της αίρεσης των Ανωμαίων, δηλώνοντας όχι ότι ο Υιός έχει διαφορετική υπόσταση, αλλά ότι έχει διαφορετική φύση από εκείνη του Πατέρα. Η λανθασμένη δήλωση του Διονυσίου, παρατηρήθηκε και αντικρούστηκε από τον Βασίλειο Καισάρειας.

Ο Γεννάδιος κλείνει αυτό το τμήμα τονίζοντας ότι οι μεγάλοι Λατίνοι Πατέρες, όπως ο Αυγουστίνος και ο Ιερώνυμος, οι οποίοι οι Λατίνοι θεολόγοι χρησιμοποιούν για να υποστηρίξουν τις δικές τους διδασκαλίες, είχαν κάνει ορισμένες φορές ανορθόδοξες δηλώσεις, οι οποίες αρχικά αντικρούστηκαν από τον Πατριάρχη Φώτιο. Ομοίως, άλλοι Πατέρες, όπως ο Διονύσιος Αλεξανδρείας, ο Μεθόδιος Πατάρων, ο Πάνταινος, ο Κλήμης Αλεξανδρείας, ο Πιέριος, ο Πάμφιλος, ο Θεόγνωστος, ο Ειρηναίος Λουγδούνων και ο Παπίας Ιεραπόλεως «οἷτινες παρὰ τὸ πρέπον, τινά συνεγράμμαντο»³⁷.

Σχετικά με τα επιχειρήματα που σχετίζονται με την εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο Γεννάδιος χρησιμοποιεί πολλά κλασικά επιχειρήματα και πατερικές παραπομπές που επικρατούσαν στα περισσότερα ορθόδοξα αντιλατινικά συγγράμματα της εποχής. Το ίδιο ισχύει για τα αποσπάσματα των Λατίνων Πατέρων - γεγονός το οποίο υποδηλώνει την ύπαρξη μιας παλαιότερης αντιλατινικής ανθολογίας που χρησιμοποιείται από τον Γεννάδιο και τους συγχρόνους του. Ιδιότερα εντυπωσιακά είναι τα παράλληλα χωρία που υπάρχουν μεταξύ του «Συντάγματος» του Γενναδίου και του λόγου «Κατὰ τῶν τοῦ Βέκκου βλασφημιῶν»³⁸ του Θεοδώρου Μουζάλωνα, τα οποία πολλές φορές ακολουθούν ακόμη και την σειρά των επιχειρημάτων και των πατερικών κειμένων που χρησιμοποιούν. Επίσης, πολλοί παράγραφοι του «Συντάγματος» του Γενναδίου κατα λέξη αναγράφονται στο σύγγραμμα «Ἐλεγχος ὧδε τῆς πλάνης τῶν Λατίνων»³⁹ του Ματθαίου Βλάσταρη τον επόμενο αιώνα. Μια πιο προσεκτική ανάλυση αυτών των χωρίων αποδεικνύει ότι πρόκειται για χωρία που τα χρησιμοποίησε ο Νικιφόρος Βλεμμύδης, οπότε επομένως οι συγγραφείς που αναφέρθηκαν χρησιμοποιούν σχεδόν τα ίδια επιχειρήματα για να την υπεράσπιση των ορθοδόξων απόψεων.

Αυτό που σε γενικές γραμμές κάνει ιδιαίτερη την επιχειρηματολογία του Γενναδίου Αχρίδος σχετικά με το θέμα της εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος, είναι η χρήση περισσότερων από άλλων των ανατολικών

³⁷ BSB Cod. Graec. 256, 14r · K.A. Palaiologos, *An annotated edition of the Refutation of the Errors of the Latins by Matthaios Blastares*, London 2011, σ. 317-318.

³⁸ Βλ. Δ. Σαμαρά, *Θεόδωρος Μουζάλων: βιοεργογραφική μελέτη*, (διδασκαρική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2014, 63-88.

³⁹ K. A. Palaiologos, *An annotated edition of the Refutation of the Errors of the Latins by Matthaios Blastares*, (διδασκαρική διατριβή), London 2011, 264-462.

αντιλατινικών συγγραφέων της διτικής πατερικής γραμματείας, όπως και πάρα πολλών ανατολικών ασκητικών πατέρων, που πάλι δεν είναι συνήθεια στους αντιλατινικούς συγγραφείς τις ανατολής αυτής της εποχής. Το πρώτο δεδομένο μας δίνει την δυνατότητα να υποθέσουμε ότι ο Γεννάδιος μπορεί να είναι ο δημιουργός των επιχειρημάτων που βασίζονται στους δυτικούς πατέρες, εφόσον δεν υπάρχουν παλαιότερα κείμενα με αυτή τη επιχειρηματολογία⁴⁰. Το δεύτερο δεδομένο, μας δείχνει ότι ο Γεννάδιος ήταν ένας πραγματικά καλός γνώστης και της ασκητικής γραμματείας και ήταν ικανός να συνάγει συμπεράσματα σχετικά με τις δογματικές αλήθειες της πίστης και με βάση αυτά τα κείμενα.

Προς το τέλος του συγγράμματος ο Γεννάδιος εξετάζει και άλλα ζητήματα που δεν αφορούν άμεσα την εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος. Έτσι, αφιερώνει ένα μέρος του συγγράμματος *«Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι τὸ τοῦ πάπα ψιλὸν μνημόσυνον οὐδὲν τι παραβλάπτει· οὐδὲ φέρει τι σκάνδαλον εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν»*⁴¹. Στην συνέχεια για να αντικρίσει αυτό το ερώτημα, ο Γεννάδιος αναφέρει και πάλι πατερικά χωρία και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτή η ανωμαλία βλέπει πολύ την σωστή διαχείριση της εκκλησίας και οδηγεί από πίστη σε αθεΐα αν και εξωτερικά μοιάζει με την ορθοδοξία. *«Μέρος γὰρ τοῦ γραπτοῦ νόμου λαβὼν· καὶ τῆς εὐαγγελικῆς εὐσεβείας τὴν μόρφωσιν μόνην· τὴν γὰρ δύναμιν αὐτῆς ἀπηρνήσατο· νόμον ἄλλον ἐξ ἀμφοτέρων καινὸν ὁ θαυμάσιος ἐπλάσατο· μᾶλλον δὲ τοὺς ἀμφοτέρους συγχέας, πρὸς ἀθεΐαν ἐξέκλινε· καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνος, εἰς ἀδόκιμον ἐμπεσὼν νοῦν»*⁴² - καταλήγει ο Γεννάδιος. Στο τέλος κάνει αναφορά και στο ζήτημα των αζύμων, αλλά τα επιχειρήματα του μιάζουν πολύ με εκείνα του Λέοντα Αχρίδος, όπως και των μεταγενέστερων συγγραμμάτων.

Το θεολογικό και λογοτεχνικό του μέγεθος, ο Γεννάδιος το εκφράζει στο έργο του Σύνταγμα, το οποίο, όπως είδαμε, καταλαμβάνει μια σημαντική θέση ανάμεσα στα αντιλατινικά συγγράμματα της εποχής μετά την κατάργηση της Ένωσης του Λυών. Αυτή η ανθολογία επιδέξια επιλεγμένων αποσπασμάτων από την Αγία Γραφή και τα πατερικά κείμενα με σύντομες παρατηρήσεις και ερμηνείες του Γενναδίου, είναι μια σημαντική πραγματεία για την υπεράσπιση των ορθοδόξων θεολογικών απόψεων. Ο Γεννάδιος με ιδιαίτερη προσοχή αναλύει το βασικό και κρίσιμο θεολογικό πρόβλημα μεταξύ των Ρωμαίων και των Λατίνων, το οποίο είναι η θεολογία περί της εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος. Αναλύοντας τις λατινικές απόψεις σχετικά με αυτό το ζήτημα, ο Γεννάδιος διακρίνεται με μεγάλη γνώση της θεολογικής σκέψης όχι μόνο των ανατολικών αλλά και των δυτικών πατέρων, των οποίων τα αποσπάσματα χρησιμοποιεί επιδέξια στο πλαίσιο της υπεράσπισης της ορθόδοξης άποψης. Θέτοντας το ζήτημα της δυνατότητας του ανθρώπου να γνωρίσει την θεία φύση, ο Γεννάδιος σαν να ανοίγει την επόμενη σελίδα των θεολογικών διαφορών και συζητήσεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης που κορυφώνουν τον επόμενο αιώνα.

⁴⁰ Θεωρώ ότι η άγνωστη πηγή του Βλάσταρη την οποία υποθέτει ο Παλαιολόγος είναι στην πραγματικότητα το Σύνταγμα του Γενναδίου (Βλ. Palaiologos, op. cit., 31-34). Παραμένει ανοιχτό το ερώτημα εάν ο Γεννάδιος είχε κάποια ελληνική πηγή που θα μπορούσε να είναι μια μετάφραση του έργου Sententiae του Πέτρου Λομβαρδού ή μόνος του έκανε την ελληνική μετάφραση των περικοπών.

⁴¹ BSB Cod. Graec. 256, 33r.

⁴² BSB Cod. Graec. 256, 33v.

Виктор Невтески

(Универзитет у Скопљу „Свети Кирил и Методије“)

НЕОБЈАВЉЕНА „СИНТАГМА“ АРХИЕПИСКОПА ГЕНАДИЈА ОХРИДСКОГ

Теолошка и књижевна величина Генадија Охридског изражена је у његовом необјављеном делу „Синтагма“ (*Σύνταγμα Γενναδίου ἀρχιεπίσκοπου Βουλγαρίας ἐκ διαφορῶν χρήσεων ἀναντιρρήτων τῆς θείας Γραφῆς· τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας ἀνατρέπον καὶ καταβάλλον τὴν λατινικὴν δόξαν*), које заузима важно место међу антилатинским списима после Другог Сабора у Лиону. Ова антологија вешто одабраних одломака из Библије и патристичких текстова са кратким коментарима и тумачењима Генадија важан је трактат у одбрани ортодоксних теолошких ставова. Ово необјављено дело Генадија сачувано је у рукопису Cod. Graec. 256 из Баварске националне библиотеке у Минхену. Кодекс се назива „Κατὰ λατίνων διάφορα“ (Различити текстови против Латина). Ово је збирка грчких антилатинских текстова, међу којима је прво дело архиепископа Генадија.

Што се тиче времена и разлога за писање овог дела, они се не могу тачно утврдити. Међутим, неке тачке у тексту и питања на која Геннадиос усмерава своју пажњу дају нам неке трагове да је написао ову књигу после објављивања Томоса 1285. године.

Посебно је упечатљиво да међу многим патристичким цитатима које је Генадије користио у својим аргументима постоји одломак из „Житија светог Клемента“, које је написао Теофилакт Охридски. Генадиј је први источни аутор који представља Житија светог Клемента у антилатинску конотацију и користи у теолошким споровима са Латинима.

Оно што је специфично у Генадијевој аргументацији о питању исхођењу Светим Духом јесте употреба многих западних патристичких дела (више него било који други источни антилатински писац), као и употреба многих источних аскетских отаца, што није уобичајено за антилатинске писце на истоку овог периода. Прва чињеница даје нам прилику да претпоставимо да је Генадиј можда творац аргумената заснованих на западним оцима, јер нема ранијих текстова са овом аргументацијом. Друга чињеница показује нам да је Генадиј био заиста добар познавалац аскетске литературе и да је могао на основу тих текстова доносити закључке о доктринарним истинама вере.

Анализирајући латинске погледе на ово питање, Генадиј се одликује великим познавањем теолошке мисли не само источних, већ и западних отаца, чије цитате вешто користи у одбрани православног погледа. Анализирајући питање човекове способности да спозна божанску природу, Генадиј отвара следеће поглавље теолошких спорова између Истока и Запада које су доживли врхунац у наредном веку.